

Ομάδα εργασίας για την κλαϊνική προσέγγιση στην Ψυχανάλυση Απρίλιος 2015

Παρουσίαση του βιβλίου "Clinical Klein" του R.D. Hinshelwood

Από τη **Λήδα Μπήτρου**

Αφού εξέδωσε το 1989 το «Λεξικό της Κλαϊνικής Σκέψης» -το κλαϊνικό τρόπον τινά αντίστοιχο του «Λεξιλογίου της Ψυχανάλυσης» των Laplanche και Pontalis-, ο Robert Hinshelwood έγραψε το 1994 το "Clinical Klein" το οποίο θεωρείται κλινικό συμπλήρωμα στο «Λεξικό» και ανταποκρίνεται στην ανάγκη για μία κατανοητή σύνδεση των ομολογουμένως δύσκολων θεωρητικών εννοιών της κλαϊνικής σκέψης και του τρόπου με τον οποίο αυτές οι έννοιες βρίσκουν εφαρμογή στην κλινική πρακτική από την οποία άλλωστε προέρχονται.

Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί κλινικές περιπτώσεις που έχουν παρουσιάσει οι Abraham, Klein, Susan Isaacs, Rosenfeld, Bion και άλλοι, και χρησιμοποιεί τις περιπτώσεις αυτές για να υπογραμμίσει την συνεισφορά του καθενός από αυτούς τους συγγραφείς ή για να δείξει τις διαφορετικές θεωρητικές έννοιες που υποστηρίζονται από την εργασία τους. Παρόλο που ο Hinshelwood προειδοποιεί τον αναγνώστη στην αρχή του βιβλίου για την δυσκολία του έργου του, το βιβλίο διακρίνεται από μια αξιοθαύμαστη διαύγεια και απλότητα έκφρασης παρ' όλο που αναλύει σύνθετες και συχνά δυσνόητες έννοιες. Σίγουρα ο αναγνώστης χρειάζεται να επιστρατεύσει τη φαντασία του και τις δικές του εμπειρίες για να βοηθηθεί στην κατανόηση όπως προτρέπει ο συγγραφέας, ενώ οι κλινικές βινιέτες είναι μάλλον το σημαντικότερο βοήθημα σ' αυτήν.

Το βιβλίο χωρίζεται σε τρία μέρη: τις βασικές αρχές, τις θεωρητικές και κλινικές συνεισφορές της Melanie Klein και τέλος την συναισθηματική επαφή και τον «σύνδεσμο Κ». Μετά από μία σύντομη ιστορική αναδρομή, ο συγγραφέας τονίζει τη διαφορά ανάμεσα στην ψυχανάλυση και τις άλλες μορφές ψυχοθεραπείας και το γεγονός ότι η ψυχανάλυση επιτρέπει την έκφραση των περιεχομένων του ψυχισμού καθώς και τις διορθωτικές κινήσεις πάνω σε αυτό το περιεχόμενο. Εδώ γίνεται αναφορά σε σημαντικές κλαϊνικές έννοιες όπως είναι η ενδοβολή, η προβολή και η ασυνείδητη φαντασίωση που αποτελεί το ψυχικό αντίστοιχο μίας σωματικής εμπειρίας. Διαβάζουμε πως πρώτος ο Karl Abraham ανέδειξε τις διαδικασίες απώλειας και επαναφοράς των αντικειμένων αγάπης παρομοιάζοντάς τα με τα αντικείμενα που βγαίνουν από το σώμα ή μπαίνουν σ' αυτό μέσα από τις σωματικές λειτουργίες του μασήματος, της κατάποσης, της ενούρησης και της αφόδευσης. Αυτή η κίνηση μέσα-έξω, ενσωμάτωσης και εξώθησης, συνοδεύεται από την εμπειρία εσωτερικών αντικειμένων αλλά και φαντασιώσεων σε σχέση με τις στοματικές και πρωκτικές ενορμήσεις δημιουργώντας έτσι ένα σύνδεσμο ανάμεσα στις ενορμήσεις και τις σχέσεις με τα αντικείμενα.

Σύμφωνα με τον Hinshelwood, η σημασία της συνεισφοράς της Klein οφείλεται σε τρία στοιχεία διαφορετικής τάξης το καθένα: στην κατανόηση από την ίδια της αποτελεσματικότητας της μεθόδου στην εργασία της με τα μικρά παιδιά –και σε άλλες περιπτώσεις με ψυχωτικούς ασθενείς-, στο καταπληκτικό της χάρισμα στην κλινική παρατήρηση και τέλος στη δυνατότητά της να προβλέπει τις μελλοντικές θεωρητικές ανακαλύψεις που θα προέκυπταν από τις παρατηρήσεις της. Η αναλυτική διαδικασία

Ομάδα εργασίας για την κλαϊνική προσέγγιση στην Ψυχανάλυση Απρίλιος 2015

ξεκινούσε για την Klein από το παιχνίδι του παιδιού στο οποίο εκφραζόταν το άγχος, ενώ ακολουθούσε η ερμηνεία της αναλύτριας η οποία προκαλούσε με τη σειρά της μία αντίδραση που γινόταν αντιληπτή στο παιχνίδι του παιδιού. Η αλληλουχία «άγχος-ερμηνεία-αντίδραση» είναι χαρακτηριστική στην εργασία του κλαϊνικού αναλυτή. Κάποιες φορές οι εν τω βάθει ερμηνείες μπορεί να φαίνονται ωμές ή άγριες –ειδικά στις αναλύσεις παιδιών που περιγράφονται από την Κλάιν. Επιτρέπουν όμως να αγγιχθεί μία ασυνείδητη φαντασίωση που μπορεί να είναι τρομακτική και υπαίτια για το άγχος που βιώνει το παιδί. Για τον Hinshelwood, το ερώτημα της ορθότητας αυτών των ερμηνειών κυρίως ως προς το θέμα της δεοντολογίας, μένει να απαντηθεί από τον αναγνώστη αν και σίγουρα υπήρξε αντικείμενο συγκρούσεων στον ψυχαναλυτικό χώρο και κυρίως στην αντιμαχία μεταξύ της Κλάιν και της Anna Freud.

Στη συνέχεια του βιβλίου εξετάζονται οι μεγάλες ανακαλύψεις της Κλάιν. Η θεωρία του άγχους αναφορικά με την ενόρμηση του θανάτου, η θηλυκή ανάπτυξη με τις φαντασιώσεις επίθεσης στο εσωτερικό της μητέρας που περιέχει αγέννητα μωρά και το πέος του πατέρα, το προγενετήσιο οιδιπόδειο σύμπλεγμα και το πρώιμο υπερεγώ που σχηματίζεται ήδη από τη στιγμή της πρώτης στοματικής ενδοβολής των αντικειμένων. Οι παρανοειδείς κύκλοι στους οποίους η εχθρότητα δημιουργεί φόβο ο οποίος με τη σειρά του επανενισχύει την αρχική εχθρότητα. Η θεωρία των εσωτερικών αντικειμένων που αποτελούν το υλικό της ασυνείδητης φαντασίωσης, η προβολή που λειτουργεί μέσα από αυτήν την φαντασίωση και προϋποθέτει την ασυνείδητη εμπειρία ενός εσωτερικού χώρου που συνδέεται με τις εμπειρίες που προέρχονται από τον εξωτερικό χώρο. Επίσης η «συνδυασμένη γονεϊκή φιγούρα» που συνδέεται με τις πολλαπλές ταυτίσεις για τις οποίες είχε ήδη μιλήσει ο Φρόυντ –με έναν διαφορετικό τρόπο βέβαια- αναφερόμενος στην ταύτιση του παιδιού και με τους δύο γονείς. Σημαντική θέση έχει ακόμα το «εσωτερικό δράμα» της καταθλιπτικής θέσης στην οποία κυριαρχεί το θέμα της επανόρθωσης και της ενοχής απέναντι στις οποίες μπορεί να κινητοποιούνται μανιακές άμυνες, όπως η άρνηση, η παντοδυναμία και ο έλεγχος του αντικειμένου ή η προβολή. Σημαντική είναι επίσης η προοδευτική εξέλιξη από την παρανοειδή θέση προς τις μεικτές καταστάσεις της καταθλιπτικής θέσης, όπως και η αντίθετη προβληματική πορεία στην οποία η ψυχική διχοτόμηση αφαιρεί ένα τμήμα του εγώ, εξαιτίας της στροφής της επιθετικότητας εναντίον μιας πλευράς του εαυτού η οποία καταστρέφεται ή εξαφανίζεται.

Αυτές οι ανακαλύψεις που ο Hinshelwood δείχνει μέσα από τις κλινικές περιπτώσεις και τον σχολιασμό τους, επιτρέπουν να αξιολογήσει κανείς τις αλλαγές που επήλθαν από το 1950 στην κλαϊνική ψυχανάλυση, η οποία προσανατολίστηκε σε μία βαθύτερη κατανόηση των παθολογικών προβλητικών διαδικασιών. Αναφορικά με αυτές τις καταστάσεις, ο ρόλος του αναλυτή έγκειται στο να νοηματοδοτήσει όλες αυτές τις εμπειρίες του αναλυόμενου, να δημιουργήσει συνδέσμους στο εσωτερικό του ψυχισμού του ή ακόμα συνδέσμους ανάμεσα στον ψυχισμό του και στον ψυχισμό ενός άλλου ανθρώπου (αρχικά του ίδιου του αναλυτή), και επίσης συνδέσμους με την πραγματικότητα. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά ότι η απόγνωση των ασθενών που είναι αντιμέτωποι με την ανακατασκευή του ψυχισμού τους απαιτεί έναν ψυχαναλυτή ικανό να κατανοήσει και να επανορθώσει το νόημα και την επικοινωνία που έχουν καταστραφεί. Αυτή η μορφή σχέσης στην οποία ο ασθενής

Ομάδα εργασίας για την κλαϊνική προσέγγιση στην Ψυχανάλυση Απρίλιος 2015

τοποθετεί τις κατεστραμμένες πλευρές του εαυτού του στον ψυχαναλυτή είναι μια σημαντική ανακάλυψη που ώθησε την κλαϊνική έρευνα για πολλά χρόνια να επικεντρωθεί στο ζήτημα των προβλητικών διαδικασιών. Στην ουσία, η κλαϊνική πρακτική άλλαξε ριζικά από τη διαπίστωση ότι ο ασθενής επικοινωνεί στον αναλυτή μία έκκληση για βοήθεια μέσα σε ένα ψυχισμό που συχνά δεν είναι ικανός να μεταδώσει κανένα νόημα, κάτι που ανακαλύφθηκε μέσα από την εργασία με τους ψυχωτικούς. Έτσι ο Βίον επεξεργάστηκε μία θεωρία σχετικά με την ανάπτυξη του ανθρώπινου ψυχισμού η οποία περιγράφει δύο διαφορετικές πιθανές διαδρομές. Η μία οδηγεί στην ανάπτυξη ενός μηχανισμού που μπορεί να «περιέχει» τις σκέψεις. Η άλλη οδηγεί στην ανάπτυξη ενός μηχανισμού ο οποίος αδειάζει τις σκέψεις μέσω της προβλητικής ταύτισης. Αυτή είναι η κατάσταση του ψυχωτικού οποίος έχει χάσει ένα σημαντικό τμήμα του ψυχισμού του από το διαρκές «άδειασμα» πλευρών του σε σημείο που καταλήγει να είναι σχεδόν ανίκανος για μια συνεχόμενη διανοητική δραστηριότητα. Σίγουρα ο βαθμός της προβλητικής ταύτισης ποικίλει καθώς κάποιος μπορεί να χάσει ένα μόνο μέρος του εαυτού του ή να χαθεί ολόκληρος. Ο βαθμός της διαστρέβλωσης της προσωπικής ταυτότητας είναι ανάλογος με το βαθμό της βιαιότητας της φαντασίωσης που υποβάσκει στην προβλητική ταύτιση, καθώς και της έκτασης της διχοτόμησης ή της παντοδυναμίας την οποία χρησιμοποιεί ο ασθενής. Σε αυτό το σημείο βρίσκεται μία βασική θέση της σύγχρονης κλαϊνικής ψυχανάλυσης, δηλαδή στο να κατανοήσουμε ότι οι βίαιες μορφές προβλητικής ταύτισης μπορεί να μεταβληθούν προς το ηπιότερο και «υγιέστερο», και τον τρόπο με τον οποίο αυτό η μεταβολή συνδέεται με μια πρόοδο προς την καταθλιπτική θέση. Τέλος, στόχος ακόμα είναι να κατανοήσουμε την ύπαρξη μιας μορφής προσβλητικής ταύτισης ως επικοινωνία που δημιουργεί τον ασθενή την εμπειρία του να «περιέχεται» ψυχικά από κάποιον άλλον.

Αυτό άλλωστε αποτελεί ζητούμενο και στην ψυχανάλυση όπου ο ασθενής επιζητά την εμπειρία ενός αντικειμένου που «υποδέχεται» το μέρος του εαυτού του που προβάλλεται στον άλλον καθώς δεν ξέρει τι να κάνει με αυτό. Πρόκειται για μια έκκληση για βοήθεια που απευθύνεται σε έναν μητρικό ψυχισμό (μητέρα-αναλυτής) που θα βοηθήσει στη νοηματοδότηση. Αυτό σημαίνει για τον συγγραφέα ότι δύο είδη φαντασιώσεων εμπλέκονται σε δύο είδη προβλητικής ταύτισης. Από τη μια, στη μορφή βίαιης εξώθησης, το μέρος του ψυχισμού που εξωθείται εφόσον δεν έχει νόημα και άρα απορρίπτεται ολοκληρωτικά και σ' αυτή την περίπτωση η τύχη του αντικειμένου δεν είναι σημαντική για το υποκείμενο. Στη μορφή της προβλητικής ταύτισης ως επικοινωνία από την άλλη, βλέπουμε την επιθυμία να χαλαρώσει η παντοδυναμία, το υποκείμενο να εμπιστευθεί και να στηριχτεί σε ένα «περιέχον» αντικείμενο. Τέλος, ξεκινώντας από την παραδοχή ότι από την γέννηση ακόμα όλα είναι κατ' αρχάς «ψυχή» –με την έννοια ότι ακόμα και το σωματικό βίωμα βρίσκει μια ψυχική έκφραση ήδη από τότε που κανείς είναι ακόμα βρέφος- μπορούμε να εντοπίσουμε μια μορφή προβλητικής ταύτισης που εκφράζει την ωρίμανση του ψυχισμού: την ενσυναίσθηση που συνδέεται με την επιθυμία να διεισδύσουμε στο πνεύμα του άλλου χωρίς βία και με σκοπό να τον καταλάβουμε όπως κάνει η μητέρα για το μωρό της.

Το τρίτο μέρος του βιβλίου ξεκινά από την αναφορά των εργασιών πάνω στην αντιμεταβίβαση και κυρίως της Paula Heimann, η οποία μας δείχνει πως επιτυχημένη

Ομάδα εργασίας για την κλαϊνική προσέγγιση στην Ψυχανάλυση Απρίλιος 2015

ερμηνεία είναι εκείνη που ενώνει αντιμεταβιβαστικά συναισθήματα με το συμβολικό περιεχόμενο του υλικού που φέρνει ο ασθενής. Η κατανόηση και η μεταβολή που προκαλείται από την ερμηνεία δίνουν στην εμπειρία του ασθενούς μία νέα μορφή πιο επικοινωνήσιμη. Αυτό επιτρέπει στον ασθενή να αναγνωρίσει τις εμπειρίες του ως κάτι που μπορεί να σκεφτεί και όχι μόνο ως κάτι που πρέπει να εκφορτίσει. Και για να το πούμε διαφορετικά, η επαναπροβολή από τον αναλυτή δημιουργεί μια καλή ενδοβολή στον ασθενή η οποία του επιτρέπει να καταλάβει καλύτερα τον εαυτό του και να τον αντέξει. Όλο αυτό επιτρέπει στον κλαϊνικό αναλυτή να πάρει μέσα του το υλικό του ασθενούς έχοντας επίγνωση των γονεϊκών ενορμήσεων που το υλικό ξυπνάει μέσα του χωρίς όμως να περνάει στην πράξη, δηλαδή χωρίς να γίνεται πραγματική μητέρα για τον ασθενή, αλλά και χωρίς αντίθετα να φοβάται ότι θα «παγώσει» σε σημείο που δεν θα έχει πρόσβαση στην επιθυμία του ασθενούς γι' αυτή την μητρική φροντίδα.

Η «εμπερίεξη» (containment) αυτών των εμπειριών από τον αναλυτή αποτελεί τη βάση αυτού που ο Βιον ονόμαζε «λειτουργία Α», η οποία αποτελεί τη διαδικασία μεταβολής των αισθήσεων σε σύμβολα, δηλαδή στην ικανότητα να βάλει κάποιος κάτι προσωπικό σε ένα εξωτερικό αντικείμενο -σε ένα σύμβολο- προσδίδοντάς του νόημα. Αυτή η λειτουργία επιτελείται αρχικά από την μητέρα και στη συνέχεια από τον αναλυτή και αποτελεί την απαραίτητη συνθήκη για να επιτραπεί στον ασθενή να αποκτήσει την ικανότητα της σκέψης. Ένας τέτοιος σύνδεσμος ονομάζεται από τον Βιον «σύνδεσμος Κ». Πρόκειται για την εμπειρία που επιτρέπει να γνωρίζει κάποιος και να «γνωρίζεται» (being known) από κάποιον άλλον, και εξαρτάται από την ανάπτυξη του υποκειμένου κατά τις πρώτες φάσεις του οιδιπόδειου συμπλέγματος και κυρίως από την ικανότητά του να διατηρεί την επιθυμία της γνώσης πραγμάτων που αφορούν τους γονείς και τις δραστηριότητές τους, και πρωτίστως την σεξουαλική τους συνεύρεση. Όμως αυτό που μεταβιβάζεται στον αναλυτή στη νέα κατάσταση δεν είναι τόσο η μητέρα της παιδικής ηλικίας όσο ο τρόπος με τον οποίο το μωρό σχετιζόταν με τη μητέρα του. Η χρήση του αναλυτή από τον ασθενή αναπαράγει την χρήση των αντικειμένων της πρώιμης παιδικής ηλικίας και αυτό που μεταβιβάζεται τελικά δεν είναι ένα πρόσωπο από την εξωτερική πραγματικότητα αλλά το εσωτερικό αντικείμενο που αντιστοιχεί στο πρόσωπο αυτό.

Πέρα από τους ψυχωτικούς ασθενείς, οι κλαϊνικοί αναλυτές ενδιαφέρθηκαν ιδιαίτερα για τις λεγόμενες «παθολογικές οργανώσεις» -που αντιστοιχούν σε αυτό που θα λέγαμε «οριακοί» ασθενείς- οι οποίες χρησιμοποιούν τα αντικείμενα προκειμένου να καταστείλουν πλήρως την συναισθηματική τους ζωή. Όταν η εσωτερική στήριξη από ένα καλό εσωτερικό αντικείμενο δεν είναι δυνατή, το υποκείμενο καταλαμβάνεται από την καταστροφική πλευρά και την σαγήνη της εξάρτησης, σε μία διαστροφική εκδοχή της τελευταίας. Άλλωστε, παρ' όλο που αυτές οι περιπτώσεις συμπίπτουν συχνά με εκείνες της σεξουαλικής διαστροφής, η διαστροφή, σύμφωνα με τον Hinshelwood, αφορά στην ουσία μία διαστροφή της αλήθειας καθώς το υποκείμενο «προπαγανδίζει» στον εαυτό του την υποτίμηση των ενορμήσεων της ζωής και του «καλού», με την ταυτόχρονη εξιδανίκευση του θανάτου και της καταστροφικότητας. Όπως φαίνεται, σε αυτούς τους ασθενείς, η συναισθηματική «απονέκρωση» την οποία οι κλαϊνικοί αποδίδουν στην ενόρμηση του θανάτου, μπορεί να ερωτικοποιηθεί, ο μαζοχισμός να γίνει ελκυστικός και η άμυνα μέσω

Ομάδα εργασίας για την κλαϊνική προσέγγιση στην Ψυχανάλυση Απρίλιος 2015

της εξάρτησης να γίνει για το υποκείμενο ένας τρόπος για να υποφέρει λιγότερο. Βεβαίως η αλλαγή σ' αυτή την ασυνείδητη δυναμική μπορεί να επιτευχθεί από τη στιγμή που θα εσωτερικευθεί ένα καλό αντικείμενο το οποίο θα μπορέσει να εμπεριέξει τις εμπειρίες του ασθενή μέσα από την κατανόηση και τον λόγο.

Ο Hinshelwood ολοκληρώνει το βιβλίο του με ένα σύντομο αλλά πολύ περιεκτικό επίλογο σχετικά με την εξέλιξη της κλαϊνικής τεχνικής την οποία συνοψίζει σε τρία στάδια: τα (εσωτερικά) αντικείμενα του βρέφους και τη μεγάλη ανακάλυψη της Κλάιν για την ψυχανάλυση των παιδιών η οποία βασίστηκε στην ερμηνεία των ονείρων του Freud και στην έννοια των μερικών αντικειμένων του Abraham τα οποία σε μεγάλο βαθμό απαρτίζουν τον ψυχικό κόσμο των μικρών παιδιών. Οι ψυχωτικές διαδικασίες που αν και αφορούσαν την εργασία των κλαϊνικών αναλυτών με σχιζοφρενείς, προέρχονταν από την κατανόηση των ψυχικών διεργασιών στα βρέφη και αναφέρονταν στις καταστροφικές πλευρές του ψυχισμού και τις αρχαϊκές άμυνες όπως η προβολή, η διχοτόμηση και η προβλητική ταύτιση με την οποία οι ασθενείς «ξεφορντώνονταν» ανεπιθύμητες πλευρές του μυαλού τους αλλά ταυτόχρονα επικοινωνούσαν στον αναλυτή την αγωνία τους γι' αυτό που τους συμβαίνει. Τέλος, σημαντικός πυλώνας της κλαϊνικής ψυχανάλυσης υπήρξε η ιδιαίτερη θεώρηση της αντιμεταβίβασης και ο τρόπος που αυτή εξελίχθηκε διαχρονικά. Όπως μας λέει ο Hinshelwood, ασθενείς και αναλυτές άλλων θεωρητικών σχολών σοκάρονταν από τις «βίαιες» ερμηνείες της επιθετικότητας που βασιζόνταν στην αντιμεταβίβαση του αναλυτή και που αναδείκνυαν την καταστροφικότητα όχι μόνο προς τον αναλυτή αλλά και αυτή που ο αναλυόμενος έστρεφε εναντίον πλευρών του εαυτού του. Η μετακίνηση από τις ερμηνείες που αφορούσαν ανατομικά μέρη του σώματος (στήθος, πέος) ως μερικά αντικείμενα προς τις ψυχολογικές λειτουργίες που επιτελούσαν αυτά τα αντικείμενα, συμπίπτει με τη μετακίνηση του ενδιαφέροντος των κλαϊνικών από τους ψυχωτικούς ασθενείς στους οριακούς. Η μεγάλη όμως συνεισφορά της κλαϊνικής σχολής αφορά τελικά την ανακάλυψη και την αποδοχή από την ευρύτερη ψυχαναλυτική κοινότητα ότι μέσα στη δυναμική μεταβίβασης-αντιμεταβίβασης σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η ανταλλαγή στοιχείων του ψυχισμού του ενός και του άλλου μέλους της ψυχαναλυτικής δυάδας μέσω της προβλητικής ταύτισης. Και τελικά αυτή η ασυνείδητη διαδικασία δεν αφορά μόνο τις επιθετικές ενορμήσεις αλλά και τα συναισθήματα αγάπης του ενός προς τον άλλον τα οποία πρέπει να περιλαμβάνονται στην ερμηνευτική τεχνική. Μία παραδοχή που νομίζω ότι έχει τις ρίζες της πολύ πίσω, στον ίδιο τον Freud, ο οποίος μας έλεγε ότι η ψυχανάλυση είναι στην ουσία μία θεραπεία μέσω της αγάπης.

Βιβλιογραφία

Hinshelwood, R.D. (1994). *Clinical Klein*. London: Free Association Books

Parmentier, S. (2002). Robert D. Hinshelwood: Le génie clinique de Melanie Klein, *Figures de la psychanalyse* 2/2002 (n°7), p. 244-248